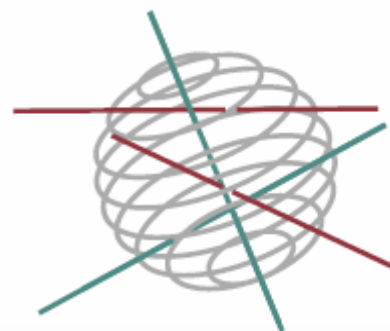

SSD

SCIENCE FOR A SUSTAINABLE DEVELOPMENT

NAAR THEORETISCH GEFUNDEERDE EN DEMOCRATISCH
GELEGITIMEERDE INDICATOREN VOOR DE METING
VAN WELZIJN IN BELGIË
« WELLBEBE »

P.-M. BOULANGER, A.-L. LEFIN, T. BAULER, N. PRIGNOT,
L. VAN OOTEGEM, S. SPILLEMAECKERS, B. DEFLOOR.

ENERGY

TRANSPORT AND MOBILITY

AGRO-FOOD

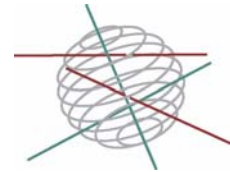
HEALTH AND ENVIRONMENT

CLIMATE

BIODIVERSITY

ATMOSPHERE AND TERRESTRIAL AND MARINE ECOSYSTEMS

TRANSVERSAL ACTIONS

Transversale Acties

EINDVERSLAG FASE I
SAMENVATTING

NAAR THEORETISCH GEFUNDEERDE EN DEMOCRATISCH
GELEGITIMEERDE INDICATOREN VOOR DE METING VAN WELZIJN
IN BELGIË
« **WELLBEBE** »

SD/TA/09A

Promotoren

PAUL-MARIE BOULANGER

IDD

EDWIN ZACCAÏ

ULB

LUC VAN OOTEGEM

HIVA - KUL

Autheurs

ANNE-LAURENCE LEFIN

IDD

TOM BAULER & NICOLAS PRIGNOT

ULB - IGEAT

SOPHIE SPILLEMAECKERS & BART DEFLOOR

HIVA - KUL

Mei 2009

Rue de la Science 8
Wetenschapsstraat 8
B-1000 Brussels
Belgium
Tel: + 32 (0)2 238 34 11 – Fax: + 32 (0)2 230 59 12
<http://www.belspo.be>

Contact person: Marc Van Heuckelom
+ 32 (0)2 238 35 55

Neither the Belgian Science Policy nor any person acting on behalf of the Belgian Science Policy is responsible for the use which might be made of the following information. The authors are responsible for the content.

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without indicating the reference :

P.-M. Boulanger, A.-L. Lefin, T. Bauler, N. Prignot, L. Van Ootegem, S. Spillemaeckers, B. Defloor. ***Naar theoretisch gefundeerde en democratisch gelegitimeerde indicatoren voor de meting van welzijn in België.*** Eindverslag Fase 1. Brussel : Federaal Wetenschapsbeleid 2009 – 8 p. (Onderzoeksprogramma “Wetenschap voor een Duurzame Ontwikkeling”)

PAUL-MARIE BOULANGER, ANNE-LAURENCE LEFIN – IDD
TOM BAULER, NICOLAS PRIGNOT, – IGEAT, ULB
LUC VAN OOTEGEM,, SOPHIE SPILLEMAECKERS, BART DEFLOOR – HIVA, KUL

Duurzame ontwikkeling kan niet tot stand komen zonder diepgaande veranderingen van onze manier van leven. Voortaan moet men minder rekening houden met de materiële voldoeningen en meer met de immateriële genoegdoeningen om zo tot een goed leven te komen en ons niveau van well-being op een duurzame manier te verbeteren. Een democratische en participatieve transitie naar een duurzame ontwikkeling vereist kennis over wat men in België over het algemeen onder ‘een goed leven’ verstaat en over de manier waarop Belgen de huidige maatschappelijke structuren evalueren in functie van de levenskwaliteit die ze verschaffen. Nu het algemeen aanvaard is dat een grotere productie en consumptie niet meer zorgen voor een groter well-being en meer geluk, zijn er verfijnde en wetenschappelijk onderbouwde indicatoren van well-being nodig voor het ondersteunen van politieke beslissingen. Zowel nationaal als internationaal is er steeds meer vraag naar dit soort indicatoren. Als duurzame ontwikkeling deel uitmaakt van de politieke agenda vormt well-being, samen met andere meer klassieke socio-economische indicatoren, een belangrijk aandachtspunt bij het ontwikkelen van alternatieve maatschappelijke modellen.

WERKMETHODE

De studie heeft als doel wetenschappelijk verantwoorde en democratisch representatieve indicatoren voor well-being te ontwikkelen. Deze eisen werden verwerkt in de twee belangrijkste onderzoeklijnen. Eerst werd de bestaande literatuur bestudeerd om zo de belangrijkste denkrichtingen rond well-being te identificeren en te evalueren. Daarna werd een empirische studie uitgevoerd, om de verschillen en gelijkenissen tussen de opvattingen van ‘het goede leven’ te ontdekken. De Belgische bevolking werd aan het woord gelaten via twee kwalitatieve methodes. Eerst werd gebruik gemaakt van de focus groep methode en daarna van de ‘Q-methodologie’. De resultaten werden geanalyseerd en verwerkt tot een dynamisch kader voor well-being gebaseerd op de ‘capabilities’ theorie. Dit kader zal gebruikt worden als basis voor het tweede deel van het project, dat zal leiden tot het opstellen van een samenvattende index voor well-being in België.

RESULTATEN VAN HET WELLBEBE PROJECT

EEN THEORETISCHE ANALYSE VAN WELL-BEING

Een indicator is per definitie een observeerbare variabele die gebruikt wordt om een niet observeerbare realiteit gestalte te geven. Deze realiteit refereert meestal naar een abstract concept zoals democratie, gerechtigheid, vrijheid, well-being... De indicator geeft dit concept op een empirische wijze weer, om een situatie of een sociale tendens te beschrijven, politieke beslissingen te evalueren en concrete doelstellingen op te stellen. Voor een succesvol indicator voor well-being kan worden opgesteld moet men eerst weten wat het concept inhoudt en wat men exact wil meten. Een goede indicator baseert zich op een definitie van het concept in consensus aanvaard door allen. Deze definitie moet compleet zijn en de belangrijkste dimensies van het concept bevatten, alsook de structuur ervan en de onderliggende principes.

WELK SOORT INDICATOR?

Bij het opstellen van een autonome indicator voor well-being wordt men al snel geconfronteerd met een belangrijke beslissing: kiest men voor een objectieve, een subjectieve of een gemengde interpretatie van well-being. De subjectieve interpretatie verwijst meer naar een geestesgesteldheid, de objectieve interpretatie naar de maatschappelijke context. Maar er moeten nog meer keuzes gemaakt worden, want er zijn oneindig veel indicatoren voorhanden. Enkele van de bepalende criteria zijn de normatieve inhoud van de indicatoren en de manier waarop ze nuttig kunnen worden gebruikt.

Het cruciale probleem ligt niet bij de keuze van objectieve en subjectieve indicatoren, maar wel de manier waarop men ze kan evalueren. Deze evaluatie kan gebeuren volgens een volledige of een gedeeltelijke schaal. Volgens enkele gelijkheidsfilosofen is een volledige schaal niet bruikbaar om na te gaan of er een gelijke verdeling is van welzijn, zelfs niet indien er een aanvaardbare intersubjectieve manier zou bestaan voor het meten en vergelijken van individuele well-being, opgesteld naar het niveau van tevredenheid en rekening houdend met alle voorkeuren van de individuen. Er moet eerder een gedeeltelijke maar correcte schaal worden gebruikt, bestaande uit de dringendste en belangrijkste voorkeuren. Het is dus belangrijk na te gaan wat dringend en belangrijk is.

Dringendheid of urgentie kan op twee manieren worden benaderd: op een naturalistische en op een conventionele wijze. Volgens de naturalistische aanpak bestaat er een objectieve waarheid wat betreft de dringendheid en het belang van de verschillende voorkeuren. De conventionele aanpak daarentegen vindt dat de voorkeuren geklasseerd moeten worden volgens wat als de beste gemeenschappelijke verklarende standaard wordt beschouwd door mensen met verschillende oordelen. ***Wij denken dat beide nodig zijn. Er moet een democratische consensus komen gebaseerd op objectief bewezen feiten over well-being, die terug te vinden zijn in de empirische literatuur.***

MAATSCHAPPELIJK STANDPUNT OVER EN OBJECTIEVE DETERMINANTEN VAN WELL-BEING

Om na te gaan waaruit well-being bestaat en waar dit van afhangt, werden er twee onderzoekslijnen gevolgd. Enerzijds werd gebruik gemaakt van twee empirische methodes (focus groepen en Q-methodology) om de maatschappelijke rede over well-being en de dimensies hiervan naar voor te brengen. Anderzijds werd beroep gedaan op de wetenschappelijke literatuur om de relatie tussen subjectief welzijn en de individuele en maatschappelijke objectieve karakteristieken.

MAATSCHAPPELIJK STANPUNT OVER WELL-BEING

Eind 2007 werden er acht focus groepen georganiseerd rond evenveel belangrijke thema's of dimensies van well-being: werk, sociale omgeving, mentale en fysieke gezondheid, fysieke omgeving, vrije tijd en cultuur, opleiding en informatie, inkomen en politieke omgeving. De sessies hadden tot doel een discussie op gang te brengen over levenskwaliteit en geluk, en zo na te gaan hoe subjectief well-being (SWB) of subjectief welzijn wordt ervaren door een steekproef van de Belgische bevolking. De acht thema's werden geklasseerd volgens orde van belangrijkheid en er werden een aantal slagzinnen verzameld die daarna dienden voor het opstellen van de 'Q-sample' (zie verder). Het eerste deel van de sessies was gewijd aan een algemene bespreking van well-being en aan het klasseren van de dimensies. Tijdens het tweede deel werd er dieper ingegaan op één van de acht dimensies.

Het viel op dat de acht dimensies tijdens de gesprekken steeds spontaan werden vermeld door de deelnemers. De meerderheid vond dat ze allen belangrijk waren en hadden het er moeilijk mee ze te rangschikken naar voorkeur. Het klasseren gebeurde dikwijls in functie van de levensomstandigheden van de deelnemer. Indien één van de dimensies voor problemen zorgde in hun leven, of indien hun verwachtingen voor deze dimensie niet werden ingevuld, dan werd deze beschouwd als zeer belangrijk voor hun welzijn. In de finale klassering stond gezondheid duidelijk bovenaan, gevolgd door de sociale omgeving, inkomen en werk. Deze vier dimensies werden door de deelnemers aanzien als zeer sterk met elkaar verbonden. Daarna kwamen de fysieke omgeving en de vrije tijd, gevolgd door opleiding. De politieke omgeving werd algemeen beschouwd als de minst belangrijkste dimensie. Dit komt waarschijnlijk doordat België een democratische samenleving kent waar de fundamentele mensenrechten als verworven worden ervaren. Aspecten die zeer veel invloed hadden op de manier waarop mensen hun doelstellingen in het leven formuleren, en ze deze evalueren waren het aanpassingsvermogen, de vergelijking met anderen en de persoonlijkheid van het individu. Op basis van deze doelstellingen kan een lijst worden opgesteld van pertinente 'capabilities' (de mogelijkheden die men heeft om iets te realiseren).

We hebben eveneens gebruik gemaakt van de « Q-methodology ». Er werd aan 169 deelnemers gevraagd om 62 stellingen over well-being die werden geuit tijdens de focus groepen te klasseren. De analyse wees uit dat men drie verschillende concepten van well-being kan onderscheiden die leven binnen de Belgische bevolking. Ze verschillen van elkaar door het belang dat gehecht wordt aan de dimensies 'hebben', 'doen' en 'zijn' (having, doing, being). Samengevat kunnen we stellen dat het eerste concept van well-being meer belang hecht aan actie en interactie. Het tweede concept hecht minder belang aan werk en actie, en meer aan gevoelens en aan het ontspannen en het laatste concept heeft meer aandacht voor materieel comfort verkregen door werk en sociale zekerheid, en voor het genieten van de familie. Natuurlijk is er hier geen sprake van een vergaand onderscheid. Het verschil tussen deze verschillende concepten ligt hem meer in de nuance, waarbij er meer belang wordt gehecht aan een of meerdere dimensies, ten nadele van andere.

EMPIRISCHE RESULTATEN UIT DE WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR

De resultaten van de focus groepen vormen ook een goede illustratie van het econometrisch onderzoek naar het verband tussen SWB en bepaalde objectieve, individuele of sociale variabelen.

Onderzoekers stelden vast dat de relatie tussen *inkomen* en subjectief welzijn afneemt naarmate het inkomen stijgt. De *leeftijd* heeft een U-vormige relatie met SWB, waarbij een minimum SWB wordt geconstateerd rond 32-50 jaar. *Vrouwen* hebben de tendens tot een lagere mentale well-being dan mannen, maar er is een grote variatie binnen de vrouwelijke bevolking. De relatie tussen *opleiding* en well-being is onbepaald en sterk afhankelijk van het inkomen. *Werkloosheid* heeft een zeer negatief effect op SWB, hoewel dit effect vermindert wanneer men met andere werklozen omgaat. Deze resultaten suggereren dat meer *activiteiten* leiden tot een hoger SWB. Deze activiteiten kunnen formeel (betaald werk...), informeel (vrijwilligerswerk...), sociaal (naar de kerk gaan...) of fysisch (wandelen...) zijn. Er is een sterke correlatie tussen *mentale en fysieke gezondheid* en SWB. De manier waarop men zijn *omgeving* ervaart, *het vertrouwen* dat men heeft in anderen en het geloof in god hebben eveneens een invloed. Omringd zijn door *vrienden en familie en een intieme relatie* vergroten het SWB, maar het verbreken van een relatie heeft een negatief effect. Er bestaat ook een mogelijke relatie tussen SWB, en de *economische, sociale, politieke en natuurlijke omgeving* waarin men leeft (inflatie, werkloosheid, verschil in inkomen, criminaliteit,...). Dit is echter moeilijk na te

gaan doordat een aantal andere variabelen die men niet goed kan controleren hier een invloed op hebben.

Deze resultaten kunnen aangevuld worden met twee andere belangrijke bevindingen over het dynamisme van SWB. Ten eerste heeft elke factor die well-being beïnvloedt over het algemeen een asymmetrische impact. Een vermindering van een positieve factor zal steeds zwaarder wegen op well-being dan een gelijkwaardige vermeerdering. Zo zal een verhoging van het salaris met een bepaald bedrag veel minder invloed hebben op het welzijnsgevoel dan een verlaging van het salaris met eenzelfde bedrag. Ten tweede blijken vrijheid en controle samen de variabelen te zijn die het meeste invloed hebben op SWB, gevolgd door het huwelijk, religie en het geloof in de instellingen.

Naast het subjectieve well-being werden ook de gezondheid en de levensverwachtingen diepgaand geanalyseerd. Hier hanteerden we drie uitgangspunten: het sociaal statuut van het individu, het evenwicht tussen de vraag en de controle, en uiteindelijk stress. Op basis van epidemiologische lange termijn studies werd een lijst met sociale criteria voor gezondheid opgesteld. Deze studies tonen aan dat gezondheid in verband staat met de sociale positie van het individu, doch niet gerelateerd is tot specifieke karakteristieken van individuen die een bepaalde sociale positie bekleden. Na alle andere mogelijke verklaringen te hebben afgevoerd, concluderen ze dat de enige sociale factoren die de gezondheid beïnvloeden psycho-sociaal zijn, met name het sociaal statuut, de sociale afkomst en stress tijdens de jeugd. Voor het sociaal statuut zijn de materiële condities en de levensstijl belangrijk. Vanaf het moment dat men een bepaalde levensstandaard bereikt heeft worden de controle, autonomie en eigenwaarde het belangrijkste.

Verschillende onderzoeken tonen aan dat een groot deel van de gezondheidseffecten van stress op het werk het resultaat zijn van de combinatie tussen een zware psychologische druk en weinig beslissingsmacht. De balans tussen 'vraag en controle' bij sociale interactie blijkt zeer belangrijk. Een gebrek aan evenwicht tussen de inspanningen en de erkenning beïnvloedt eveneens stress op het werk en het aantal hartaandoeningen. Dit onevenwicht is sterk gerelateerd aan de notie van sociale wederkerigheid, een fundamenteel begrip binnen de sociale relaties. Situaties met een hoge psychologische druk en weinig controle, waar men zware inspanningen levert en hier weinig erkenning voor krijgt, komen vaker voor in lagere hiërarchische en sociale niveaus, dan op hogere niveaus. Het is dus gerelateerd aan het sociaal statuut. De verleiding is groot een verband te leggen tussen het model van 'vraag en controle' en het belang van vrijheid en controle voor SWB (zie boven).

EEN ALGEMEEN KADER VOOR DE EVALUATIE VAN WELL-BEING

Er bestaan verschillende theorieën over well-being, elk rekening houdend met andere aspecten. Wij hebben gekozen voor de 'capabilities' aanpak ontwikkeld door A. Sen, waarbij well-being aanzien wordt als de reële vrijheid die men heeft om te kunnen leven naar de waarden die men belangrijk vindt, om zo een zinvol leven te kunnen leiden. Deze visie houdt rekening met de homogeniteit van de menselijke natuur en de onvermijdelijke diversiteit en heterogeniteit in talent, smaak en voorkeur van de individuen. Dat wat iemand echt kan 'doen' of 'zijn' (doing and being) noemt men zijn 'achieved functionings'. Alle 'functionings' die een individu in de mogelijkheid is te realiseren noemt men zijn 'capabilities'. Deze vertegenwoordigen de echte vrijheid van het individu. Om de menselijke 'functionings' te realiseren zijn specifieke producten en diensten vereist. De karakteristieken van deze producten en diensten leren ons op zich niets over wat een persoon er mee zal doen en hoe hij zijn 'achieved functionings' zal waarderen. Om de individuele well-being te evalueren moet men ook de persoonlijke kenmerken en mogelijkheden van het individu in rekening nemen.

Naast het gebruik van een product om iets te doen of te zijn, dwz. naast de ‘functionings’, is dus ook de evaluatie van de activiteit van belang. De evaluatie van een leven door enkel na te gaan wat men heeft bereikt, wat de ‘achieved functionings’ zijn, is niet voldoende. Het verschaft niet genoeg informatie over de vrijheid, de keuzes, de mogelijkheden en de verantwoordelijkheid.

Capabilities zijn de echte mogelijkheden tijdens het leven. Het zijn alle mogelijkheden om te hebben (verkrijgen), te zijn (te worden) en te doen (realiseren) die afhangen van:

- De persoonlijke mogelijkheden van het individu, waarbij men onderscheid kan maken (zelfs al zijn ze met elkaar verbonden) tussen het menselijke kapitaal (gezondheid, competenties, talenten, karakter, opleiding), het economische kapitaal (rijkdom, inkomen) en het sociale kapitaal (sociale relaties).
- De sociale mogelijkheden die werkelijk voorhanden zijn, zoals het aantal en de verscheidenheid van de sociale rollen die men kan vervullen en het aantal en de verscheidenheid van de goederen en diensten waar men over kan beschikken.

Maar het hebben van mogelijkheden is niet voldoende. Om ze te kunnen benutten moet men er vertrouwen in hebben dat een minimum aantal basisfuncties of basisbehoeften verzekerd zijn. Een derde element dat belangrijk is voor well-being is het bestaan van:

- Goede verzekeringen die beschermen tegen het verlies van capabilities en de gevolgen die dit kan hebben op de functionings. Deze verzekeringen bestaan uit een systeem van vangnetten die een minimumniveau aan functionings garanderen of garanderen dat men in zijn de basisbehoeften kan voorzien.

Daarom, om well-being aan te moedigen zouden de maatschappelijke instellingen er voor moeten zorgen dat:

- De levenskansen van de bevolking op een rechtvaardige manier stijgen door de persoonlijke capabilities van de bevolking te vergroten, alsook de mogelijkheden tot verbetering van het sociaal statuut, de rol en de positie.
- Er een goed evenwicht is tussen de inspanningen en de beloningen en tussen de uit te voeren taken en de controle die men kan uitoefenen bij het uitvoeren van zijn sociale en economische rol.
- Er een goed uitgebouwd vangnetsysteem aanwezig is dat onvoorwaardelijk een minimaal aantal functionings garandeert aan iedereen.

NAAR INDICATOREN VOOR WELL-BEING

De indicatoren die men volgens dit analysekader zou moeten gebruiken zijn:

- Indicatoren van ‘achieved functionings’ die vooral rekening houden met zij die een te lage levensstandaard hebben (dit geeft ons een beeld van de efficiëntie van het vangnetsysteem).
- Indicatoren van levensverwachtingen (de kans die men heeft om tot bepaalde functionings te komen) rekening houdend met de geërfde capabilities. Zo kan men oa. peilen naar het verschil tussen de kans om a priori een bepaalde socio-economische positie in te nemen en de kans om voorwaardelijk eenzelfde positie te verkrijgen in functie van de positie van de ouders of van andere karakteristieken.
- De indicatoren van de diversiteit en de toegankelijkheid van de sociale statuten, de rollen en de posities.
- Stress indicatoren
- Indicatoren van de perceptie van levenskansen: de manier waarop de bevolking de vrijheid die men heeft om bepaalde posities in te nemen en om bepaalde functionings te realiseren ervaart.

Om dit kader te operationaliseren moeten we de belangrijkste functionings en capabilities identificeren die met elkaar verbonden zijn. Dit kan volgens de onderstaande tabel die voortvloeit uit met de resultaten van de ‘Q-methodology’. Ze baseert zich enerzijds op het onderscheid tussen ‘hebben’,

‘zijn’ en ‘doen’ en anderzijds op het verschil tussen de toestand zelf en de transities of veranderingen van toestand. Dit kan in positieve of in negatieve zin plaats vinden.

NEGATIEVE VERANDERING	TOESTAND	POSITIEVE VERANDERING
Verliezen	Hebben	Verkrijgen
Negatief worden (aftakelen)	Zijn	Positief worden (zich ontwikkelen)
Ondergaan	Doen	Scheppen

De kolom ‘toestand’ verwijst naar de ‘achieved functionings’ die ook in de categorie ‘kapitaal’ zouden kunnen worden opgenomen indien men ze als capabilities beschouwd. Hierbij kan men een onderscheid maken tussen menselijk, sociaal en economisch kapitaal. De linker en de rechter kolom verwijzen naar de veranderingen in de functionings en de capabilities.

Zoals deze tabel aantoont kunnen deze veranderingen negatief of positief zijn. Over het algemeen geeft het meer voldoening om te ‘bekomen’ dan om te ‘hebben’, te ‘worden’ dan te ‘zijn’, te ‘scheppen’ dan enkel te ‘doen’. Verder zal ‘hebben’ de voorkeur krijgen boven ‘verliezen’, ‘zijn’ boven ‘aftakelen’ en ‘doen’ boven ‘ondergaan’. De positieve dynamiek van well-being kan gerelateerd worden aan de doelstellingen die men heeft in het leven, wat voor Sen één van de dimensies is van levenskwaliteit (de andere dimensie is well-being).

De ‘Q-methodology’ toont aan dat de dimensies ‘hebben’, ‘doen’ en ‘zijn’ door iedereen op een andere manier worden ervaren. Het is zeer waarschijnlijk dat dit ook het geval zal zijn voor het relatieve belang dat gehecht wordt aan de positieve of negatieve evoluties, en de bekomen toestand. Door de algemene afkeer voor verlies zal de linkerkolom met de negatieve evolutie waarschijnlijk door allen worden beschouwd als nadelig voor well-being. Zoals hierboven werd gezegd is er een fundamentele asymmetrie in de manier waarop positieve en negatieve veranderingen worden geëvalueerd. Dit geeft het belang aan van het proces van deprivatie dat men ondergaat als men zijn werk verliest of als men ziek valt.

Tijdens de tweede fase van het project zal deze tabel worden geoperationaliseerd en zullen de indicatoren worden opgesteld. De relaties tussen vier variabelen zullen worden bestudeerd, met name de persoonlijke bezittingen, de ‘achieved functionings’, de doelstellingen en de evaluaties van het leven dat men leidt en de kansen die men heeft gekregen in het leven. De belangrijkste doelstelling is het contextualiseren van de bestaande indicatoren over de ‘achieved functionings’, die te vinden zijn bij de administratie en andere statistische instellingen en deze te relateren aan de drie andere categorieën.